

EVOLÚCIA A MORÁLKA AKO UŽITOČNÁ FIKCIA EVOLUTION AND MORALITY AS USEFUL FICTION

Stanislav Spodniak

Katedra filozofie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
stano28@gmail.com; stanislav.spodniak@umb.sk

Klíčové slová

evolučná etika, evolučná teória, etický fikcionalizmus, Richard Joyce

Key words

evolutionary ethics, evolutionary theory, moral fictionalism, Richard Joyce

Abstract: Contemporary naturalistic moral philosophers often point out that evolutionary mechanisms have influence on morality. They assume that the process of natural selection shaped our psychological predispositions, which help us to make our moral judgments. However, the process of natural selection did not create these predispositions in a way that they track independent moral truths, but so that they give us the greatest possible chance to survive in our natural and social environment. The aim of the contribution is to critically assess the moral fictionalism of Richard Joyce – a metaethical position according to which we should on the basis that morality is an evolutionary adaptation regard morality as useful fiction and for pragmatic reasons consider our moral statement as true, even though we know that they are all not true. I do not object to the conclusion of moral fictionalism, that we should for pragmatic reasons consider moral statements as true. My point however is that the relationship between evolution and our moral beliefs is not as straightforward as moral fictionalism requires.

Úvod

Súčasní naturalisticky orientovaní morálni filozofi často poukazujú na vplyv evolučných mechanizmov na naše morálne presvedčenia. Predpokladajú, že proces prírodného výberu determinoval podobu našich psychologických predispozícií, na základe ktorých morálne presvedčenia nadobúdame. Proces prírodného výberu však tieto predispozície nevytváral tak, aby sme mali tendenciu nadobúdať také morálne presvedčenia, ktoré odpovedajú nezávisle na nás daným objektívnym etickým faktom, ale tak, aby sme mali tendenciu nadobúdať také presvedčenia, ktoré nám poskytujú čo najväčšiu šancu prežiť v našom prírodnom a sociálnom prostredí.¹

Austrálsky filozof Richard Joyce na základe uvedených naturalistických východísk dospieva k záveru, že morálka² je evolučne podmienenou adaptáciou, ktorá napomáha k tomu, aby sme dokázali s ostatnými členmi spoločnosti spolunažívať a vzájomne k tomu, aby sme dokázali s ostatnými členmi spoločnosti spolunažívať a vzájomne

¹ Takéto stanovisko prezentuje napríklad STREET, Sharon: A Darwinian Dilemma for Realist Theories of Value. In: *Philosophical Studies*. tom. 127, vol. 1, 2006, s. 121. DOI: 10.1007/s11098-005-1726-6

² Podobne ako Joyce, aj ja pod morálkou v tomto texte rozumiem súbor našich presvedčení, ktoré vypovedajú o tom, čo považujeme z morálneho hľadiska za správne alebo nesprávne, pričom považovať niečo z morálneho hľadiska za správne, v tomto kontexte pre mňa znamená, byť presvedčení o tom, že by sme mali určitým spôsobom konať bez ohľadu na naše vlastné záujmy alebo osobné preferencie. Tieto presvedčenia, samozrejme, často zdieľame s ostatnými členmi kultúrneho spoločenstva, do ktorého patríme.

kooperovať, pričom však vo svete neexistuje nič, čo by nám prikazovalo morálne konať.³ Podľa Joycea „prírodný výber spôsobil, že máme tendenciu pripisovať veciam vo svete hodnoty, ktorými nedisponujú a predpokladať, že na nás kladú požiadavky, ktoré nekladú“.⁴ Joyce predpokladá, že sú všetky naše morálne tvrdenia nepravdivé, pretože podľa neho neexistuje nič, čo by ich pravdivými mohlo robiť.⁵ Nenavrhuje však, aby sme sa z tohto dôvodu vzdali vytvárania morálnych tvrdení. V rámci svojej pozície etického fikcionalizmu navrhuje považovať morálku za užitočnú fikciu a z pragmatických dôvodov pristupovať k morálnym tvrdeniam ako k pravdivým, hoci vieme, že pravdivými nie sú.⁶

V príspevku chcem poukázať na rozpor, ktorý sa podľa môjho názoru v Joyceovom etickom fikcionalizme nachádza. Daný rozpor spočíva v predpokladanom vzťahu medzi evolúciou a našimi morálnymi presvedčeniami. Joyce predpokladá, že evolúcia vysvetľuje, prečo vôbec niečím takým ako morálne presvedčenia disponujeme. No zároveň Joyce v rámci svojej pozície etického fikcionalizmu navrhuje pristupovať k našim morálnym presvedčeniam ako k pravdivým, hoci pravdivé nie sú, lebo podľa neho nemajú existovať žiadne objektívne existujúce etické fakty, ktoré by ich mohli robiť pravdivými. Tento návrh však implikuje, že je v našich schopnostiach sa rozhodnúť, aké (ak vôbec nejaké) morálne presvedčenia budeme zastávať. Ak sa v tomto bode nemýlim, tak možno predpokladať, že to, či vôbec niečím takým, ako morálne presvedčenia disponujeme, nezávisí ani tak od evolučných procesov, ale od našich vlastných rozhodnutí.

Avšak skôr, ako sa k tomuto rozporu dostanem, pokúsim sa stručne odpovedať na otázku, prečo evolúcia podľa mnohých autorov ponúka adekvátne vysvetlenie toho, prečo vôbec niečo také ako morálka existuje.

Stručne o evolučnom základe morálky

Azda najrozšírenejším mýtom o evolúcii je, že spravidla favorizuje správanie, ktoré vedie k nadobudnutiu vlastného prospechu na úkor druhých. Keďže zdroje, ktoré potrebujeme k prežitiu a odovzdávaniu vlastných génov nasledujúcim generáciám, sú obmedzené, zdá sa, že najväčšiu šancu prežiť a obstať v procese prírodného výberu majú tí, ktorí sú schopní si tieto zdroje privlastniť bez ohľadu na použité prostriedky. Mohlo by sa zdať, že v procese prírodného výberu majú najväčšiu šancu obstať silní, egoistickí a bezohľadní jedinci. V to, že nedostatok zdrojov spôsobuje boj o prežitie, v ktorom prežijú len najsilnejší a najschopnejší, veril napríklad anglický filozof Herbert Spencer. Toto presvedčenie však nie je v súlade s tým, čo o evolúcii tvrdil samotný Charles Darwin a je

³ JOYCE, Richard: *The Myth of Morality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

⁴ JOYCE, R.: *The Myth of Morality*, 135.

⁵ Joyce v tejto súvislosti nadväzuje na takzvanú teóriu omylu (*error theory*) Johna Mackieho, podľa ktorej sú všetky naše morálne presvedčenia nepravdivé. MACKIE, John: *Ethics. Inventing Right and Wrong*. Penguin Books, 1977.

⁶ Predstaviteľom etického fikcionalizmu je tiež Mark Kalderon v knihe KALDERON, Mark: *Moral Fictionalism*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

v jednoznačnom rozpore so súčasnými poznatkami evolučnej biológie.⁷ Tieto poznatky hovoria, že v prípade človeka platí, že šanca obstáť v procese prírodného výberu nezávisí od miery egoizmu a bezohľadnosti jedinca, ale od schopnosti čo najlepšie s inými členmi spoločnosti kooperovať.

Užitočnosť egoizmu a kooperácie pre prežitie možno porovnať tým, že si predstavíme dva kmene tradičných spoločností. Zatiaľ čo v prvom kmeni lovci lovia samostatne a za žiadnych okolností nie sú ochotní sa o svoj úlovok podeliť s ostatnými lovcami, v druhej skupine lovci v prípade potreby dokážu spojiť svoje sily, aby získali väčší úlovok. Navyše, v prípade, že sa niektorému z ich členov na love nedarí, sú ochotní sa o svoje úlovky deliť, a tak si vzájomne pomáhať toto nepriaznivé obdobie preklenúť. Je zrejmé, že väčšiu šancu prežiť a v procese prírodného výberu obstáť majú práve kooperujúci lovci.⁸

Keďže od schopnosti spolupracovať záviselo a naďalej aj závisí naše prežitie, nie je prekvapujúce, že sme vďaka procesu prírodného výberu priam biologicky predisponovaní, aby sme vzájomne kooperovali. Naš mozog je usporiadaný tak, že v nás prejavy spolupráce zvyknú vyvolávať príjemné pocity a prejavy, ktoré kooperáciu narúšajú, nás zvyknú nahnevať. Americký psychológ a filozof Joshua Greene v tejto súvislosti napríklad uvádza, že keď nám niekto požičia alebo daruje niečo, čo je pre nás cenné (napríklad potrava), tak zvykneme pociťovať vďačnosť, ale keď nám niekto vezme, o čom sme presvedčení, že nám právom patrí, tak často reagujeme hnevom.⁹ V prípade, že vidíme, že nejaký člen nášho spoločenstva potrebuje pomoc, no my mu napriek tomu nepomôžeme, pociťujeme vinu. Podobných príkladov by bolo možné uviesť nespočetné množstvo. Vďaka tomu, že je náš mozog citlivý na hormón oxytocín, už len samotná prítomnosť človeka, ktorý patrí do našej skupiny, v nás zvykne vyvolávať príjemné pocity.¹⁰

Za väčšiu pozornosť však stojí, že z evolučného hľadiska nie je výhodná len kooperácia, ale aj poskytnutie pomoci ľuďom, ktorí nám túto pomoc nijako nedokážu opätovať – čiže prejavy altruizmu. Väčšiu šancu prežiť a odovzdať vlastné gény nasledujúcim generáciám majú ľudia, ktorí sú schopní pomáhať poskytovaním potravy a zázemia vlastným deťom v porovnaní s tými, ktorí vlastné deti nechajú napospas vlastnému osudu. Keďže od prežitia detí závisí prežitie našich génov, nie je prekvapujúce, že sme biologicky tak silno predisponovaní poskytovať pomoc práve vlastným deťom. Inak povedané, sme predisponovaní dopúšťať sa genetického altruizmu.¹¹

⁷ HŘÍBEK, Tomáš: Evoluce morálky. In: *Z evolučního hlediska. Pojem evoluce v současné filosofii*. Zost. Havlík, Vladimír, Hříbek, Tomáš (et al.), Praha: Filosofia, 2011, s. 177.

⁸ Uvedený príklad podrobnejšie napríklad rozvíja PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla*. Praha: Dokořán, 2011, s. 43. Klasickým článkom v prípade tejto problematiky je: AXELROD, Robert: Effective Choice in the Prisoner's Dilemma. In: *The Journal of Conflict Resolution*, tom. 24, vol. 1, 1980, 3-25.

⁹ GREENE, Joshua: *Moral Tribes. Emotion Reasons and the Gap Between Us and Them*. New York: Penguin Press, 2013, s. 60.

¹⁰ GREENE, J.: *Moral Tribes*, s. 54.

¹¹ Pre genetický altruizmus a evolučný základ morálky ako taký možno napríklad pozrieť JOYCE, Richard: *The Evolution of Morality*. Cambridge; London: The MIT Press. alebo TVRDÝ, Filip: *Nesnázne introspekce. Svoboda rozhodování a morální jednání z pohledu filozofie a vědy*. Praha: Togga, 2015, s. 174-176.

Možno zaujímavejšie však je stanovisko evolučných psychológov, podľa ktorého sme evolučne predisponovaní pomáhať aj ľuďom, ktorých vôbec nepoznáme. Zabezpečujú to mechanizmy takzvanej nepriamej reciprocity. Jadrom týchto mechanizmov podľa Filipa Tvrďého je, že prejavy altruizmu voči cudziemu človeku vedú k budovaniu vlastnej reputácie, vďaka ktorej máme väčšiu šancu, že sa aj my dočkáme prejavov altruizmu voči vlastnej osobe, keď to budeme potrebovať.¹² Filip Tvrďý túto skutočnosť ilustruje nasledovným príkladom: „Skutečnosť, že mladší poušťať starší v přeplněných tramvajích či že muži pomáhají ženám s těžkými břemeny, není zapříčiněna očekáváním okamžité odměny. Jediněc ale tímto způsobem postupně buduje svou reputaci ve společnosti a zvyšuje sociální status.“¹³

Mohli by sme namietat, že v súčasných mestských anonymizovaných spoločnostiach neplatí, že by uvoľnenie sedadla staršiemu človeku v hromadnej doprave prispelo k budovaniu našej reputácie. Svedkom nášho galantného činu totiž s veľkou pravdepodobnosťou budú iba neznámi ľudia, ktorých už nikdy viac nestretáme. Filip Tvrďý však upozorňuje, že mozog človeka ako živočíšneho druhu vrátane jeho predispozície kooperovať, sa formoval najmä v období pleistocénu.¹⁴ Ide o obdobie ľudských dejín, v ktorých človek žil v malých komunitách a v nich sa všetci navzájom dobre poznali. Každý čin ktoréhoľvek člena spoločenstva sa mal preto potenciál stať všeobecne známou skutočnosťou a prejaviť sa v reputácii daného jedinca.

Môžeme teda predchádzajúce odseky zhrnúť a skonštatovať, že mechanizmy genetického altruizmu, priamej a nepriamej reciprocity spôsobili, že disponujeme mozgami, ktoré spôsobujú, že máme tendenciu k spolupráci a prejavom altruizmu, inými slovami k morálnemu konaniu.¹⁵ Mohlo by sa preto zdať, že je tak trochu zbytočné pýtať sa, prečo by sme mali konať morálne. My totiž za bežných okolností morálne konať chceme, a to bez ohľadu na to, aby sme vedeli adekvátne vysvetliť, prečo by sme tak aj mali konať. Zdá sa, že evolúcia ponúka adekvátne vysvetlenie, prečo je to tak. Podobnú myšlienku uvádza aj Filip Tvrďý, keď konštatuje, že „tvorové žijící ve skupinách nemusejí složitě uvažovat o tom, zdali je eticky správné chovat se k ostatním vstřícně, protože o tom za ně již dávno rozhodl jejich společenský způsob života a s ním spojené prosociální instinkty“.¹⁶

V nasledujúcich častiach však chcem napriek tomu poukázať na to, že vplyv evolúcie na morálku pre etiku skôr nové otázky a problémy nastoľuje, ako ich pomáha odstraňovať. Jedna skupina týchto problémov spočíva v možnosti, že našim evolučne nadobudnutým

¹² TVRDÝ, Filip: *Nesnáze introspekce. Svoboda rozhodování a morální jednání z pohledu filozofie a vědy*. Praha: Togga, 2015, s. 180.

¹³ TVRDÝ, F.: *Nesnáze introspekce*, s. 180.

¹⁴ TVRDÝ, F.: *Nesnáze introspekce*, s. 180

¹⁵ Pre podrobnejší popis evolučných mechanizmov, ktoré mali viesť k vzniku morálky, možno pozrieť knihu RIDLEY, Matt. *Původ cnosti. O evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Praha: Portál, 2001. K problematike evolučného základu morálky možno tiež pozrieť kapitolu PLAŠIENKOVÁ, Zlatica, KMEŤOVÁ, Kristína: K problematike evolučného základu morálky: medzi vedou a filozofiou. In: *Medzi vedou a morálkou. Perspektívy naturalizmu*. zost. Szapuová, Mariana, Nuhlíček, Martin (et. al.), Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, 192-211.

¹⁶ TVRDÝ, F.: *Nesnáze introspekce*, s. 169.

morálnym presvedčeniam neodpovedajú žiadne objektívne etické fakty, ktoré by ich mohlirobiť pravdivými. Tomuto problému venujem pozornosť v nasledujúcej časti textu.

Etický fikcionalizmus Richarda Joycea

Richard Joyce v knihe *The Myth of Morality*¹⁷ obhajuje radikálnu pozíciu, podľa ktorej sa pri vyslovovaní morálnych tvrdení dopúšťame systematickej chyby. Táto systematická chyba spočíva v tom, že si nesprávne myslíme, že naše morálne tvrdenia o niečom objektívne existujúcom vypovedajú. Keď o nejakom konaní povieme, že je z morálneho hľadiska zlé, tak tým zvyčajne máme na mysli, že existuje nejaká objektívna skutočnosť, vďaka ktorej je dané konanie z morálneho hľadiska zlé. Pre túto objektívnu skutočnosť by sme sa mali daného konania bezpodmienečne vyvarovať. Obdobne, ak o nejakom čine povieme, že je našou morálnou povinnosťou ho vykonať, tak sme presvedčení, že existuje objektívna skutočnosť, pre ktorú by sme mali bezpodmienečne konať určitým spôsobom. V týchto prípadoch netvrdíme, že chceme, aby bolo správne konať tak a tak, alebo že je spoločenskou konvenciou v danom prípade tak a tak konať. Chceme povedať, že daná povinnosť existuje nezávisle na našich osobných preferenciách, či nezávisle na akýchkoľvek spoločenských konvenciách. Problém spočíva v tom, že objektívne skutočnosti, ktoré by viedli k tomu, že máme alebo nemáme určitým spôsobom bezpodmienečne konať, nefigurujú v súčasných vedeckých vysvetleniach toho, prečo vôbec niečo také ako morálne presvedčenia nadobúdame.

Ako sme videli, v súčasnom diskurze prevládajú evolučné vysvetlenia pôvodu našich morálnych presvedčení. Z týchto vysvetlení podľa niektorých autorov (okrem samotného Joycea¹⁸, napr. aj podľa Street¹⁹) vyplýva, že nezámerný evolučný proces nemal dôvod pôsobiť tak, aby sme mali tendenciu nadobúdať morálne presvedčenia, ktoré odpovedajú nezávisle na nás daným objektívnym etickým faktom toho, čo je alebo nie je z morálneho hľadiska správne. Oveľa rozumenejšie je predpokladať, že prírodný výber pôsobil tak, „aby sme mali tendenciu nadobúdať presvedčenia, ktoré dokážu zabezpečiť čo najväčší reprodukčný úspech“.²⁰ Ak by morálne presvedčenia, ktoré dokážu zabezpečiť čo najväčší reprodukčný úspech, boli zároveň tými, ktoré odpovedajú objektívnym etickým faktom, stalo by sa tak vďaka príliš veľkej náhode na to, aby ju bolo rozumné predpokladať. Takúto náhodu by sme mohli podľa Street²¹ prirovnať k tomu, že by morské vlny dopravili loď do plánovaného cieľa bez toho, aby ju niekto kormidloval.

V podobnom duchu ako Street sa vyjadruje aj Richard Joyce, keď tvrdí, že s objektívnymi etickými faktami nepotrebujeme vôbec pracovať, aby sme dokázali vysvetliť, prečo naše morálne presvedčenia zastávame.²² Ako príklad uvádza, že nepotrebujeme

¹⁷ JOYCE, R.: *The Myth of Morality*.

¹⁸ JOYCE, R.: *The Myth of Morality*.

¹⁹ STREET, Sharon: A Darwinian Dilemma for Realist Theories of Value. In: *Philosophical Studies*. tom. 127, vol. 1, 2016, s. 109 – 166.

²⁰ STREET, S.: A Darwinian Dilemma for Realist Theories of Value, s. 121.

²¹ STREET, S.: A Darwinian Dilemma for Realist Theories of Value, s. 122.

²² JOYCE, R.: *The Myth of Morality*. s. 165.

predpokladať existenciu objektívnych etických faktov na to, aby sme dokázali vysvetliť, prečo považujeme incest z morálneho hľadiska za nesprávny. Našu tendenciu odsudzovať incest dokážeme pomerne jednoducho vysvetliť evolučne, a to tak, že je táto tendencia adaptáciou, ktorá pomáha zabraňovať vzniku nežiaducich genetických defektov v populácii. Znamená to, že tendenciou odsudzovať incest disponujeme nezávisle na tom, či existuje alebo neexistuje objektívne etický fakt, vďaka ktorému by bol incest z morálneho hľadiska nesprávny.

Joyce v tejto súvislosti prirovnáva objektívne etické fakty k flogistónu – látke, ktorej existenciu v minulosti vedci predpokladali, aby pomocou nej vysvetľovali, prečo niektoré veci (tie, ktoré mali obsahovať flogistón) horia, no ktorej existenciu už dnes vedci nepotrebujú predpokladať, lebo dokážu fenomén horenia vysvetliť aj bez nej.²³ Podľa Joycea k analogickej situácii došlo aj v prípade etiky. V minulosti sme možno potrebovali predpokladať existenciu objektívnych etických faktov preto, aby sme dokázali vysvetliť, prečo vôbec niečo ako morálka existuje. No dnes dokážeme existenciu morálky vysvetliť aj bez predpokladania existencie takýchto entít. Vieme, že morálne presvedčenia, ktoré spočívajú v tom, že si myslíme, že by sme mali určitým spôsobom bezpodmienečne konať alebo nekonať, nadobúdame preto, lebo je našou evolučnou adaptáciou ich nadobúdať.

Aj na základe uvedených východísk Joyce dospieva k radikálnej pozícii, podľa ktorej sú všetky naše morálne tvrdenia nepravdivé. Naše morálne presvedčenia totiž len zdanlivo vypovedajú o niečom objektívne existujúcom, avšak to len „prírodný výber spôsobil, že máme tendenciu pripisovať veciam vo svete hodnoty, ktorými nedisponujú a predpokladať, že na nás kladú požiadavky, ktoré nekladú“.²⁴ Podľa Joycea teda neexistujú žiadne hodnoty či požiadavky, ktoré by mohli robiť naše morálne tvrdenia pravdivými. Znamená to, že Joyce nechce poukázať na to, že sa niekedy mýlime v tom, ako veci po morálnej stránke hodnotíme. Netvrdí, že sa môžeme mýliť napríklad v tom, či nevera je alebo nie je z morálneho hľadiska prípustná. Chce povedať, že nech nevere pripíšeme akékoľvek hodnotenie, tak ním nevera jednoducho nedisponuje. My sme len vďaka evolučnému procesu predisponovaní činom, ako napríklad nevere morálne hodnotenia pripisovať. Inými slovami, sme predisponovaní vytvárať nepravdivé morálne tvrdenia.

Tomáš Hříbek upozorňuje, že kontroverzný záver, že neexistuje nič, čo by mohlo robiť naše morálne tvrdenia pravdivými, nás stavia pred nasledovnú voľbu. Môžeme sa rozhodnúť prestať diskutovať a nezaoberať sa otázkami ohľadom toho, čo je a čo nie je z morálneho hľadiska správne, pretože nie je možné, aby sme sa dopracovali k odpovediam, ktoré by boli pravdivé.²⁵ Druhou možnosťou je „pokračovať v užívaní centrálných tvrzení daného diskursu, *přestože* již nevěříme, že jsou pravdivá“.²⁶ Etický fikcionalizmus Richarda Joycea spočíva v preferovaní druhej z uvedených možností. Joyce v rámci neho navrhuje „s vedomím, že sú tvrdenia spadajúce pod náš morálny diskurz nepravdivé, pristupovať k nim, aspoň

²³ JOYCE, R.: *The Myth of Morality*, s. 157.

²⁴ JOYCE, R.: *The Myth of Morality*, s. 135.

²⁵ HŘÍBEK, Tomáš: *Darwinistická metaetika*. In: *Přístupy k etice III*. zost. Jirsa, Jakub (et. al.), Praha: Filosofia, 2016, s. 341.

²⁶ HŘÍBEK, Tomáš: *Darwinistická metaetika*. In: *Přístupy k etice III*. s. 341.

v niektorých kontextoch, tak akoby pravdivé boli“.²⁷ Navrhuje teda považovať naše morálne tvrdenia za fikcie, pričom za fikciu podľa neho možno považovať také tvrdenie, ku ktorému pristupujeme ako k pravdivému aj napriek tomu, že si uvedomujeme, že pravdivým nie je.²⁸ Príkladom takýchto fikcií sú tvrdenia, ktoré zvyknú vytvárať deti pri najrôznejších hrách. Vedia napríklad, že palica, ktorú držia v ruke, nie je meč, no napriek tomu k tvrdeniu, že ide o meč, pristupujú ako k pravdivému. K tomu, či k danému tvrdeniu pristupovať ako k pravdivému, je pre nich praktickou otázkou toho, či to daná hra vyžaduje. Joyce navrhuje, aby sme podobne pragmaticky pristupovali aj k nášmu morálnemu diskurzu a zvažili výhody a nevýhody toho, že by sme ho na základe nepravdivosti tvrdení, ktoré sú v tomto diskurze obsiahnuté, odmietli.²⁹ Keďže výhody zachovania morálneho diskurzu podľa neho prevažujú nad nevýhodami, mali by sme k nemu pristupovať ako k užitočnej fikcii.

Možný problém etického fikcionalizmu

Je zrejmé, že Joyce navrhuje prikloniť sa k etického fikcionalizmu ako k akémusi pragmatickému východisku z núdze, podľa ktorého by sme mali vo vlastnom záujme pristupovať k morálnym tvrdeniam ako k pravdivým, hoci my sami o ich pravdivosti nie sme presvedčení. O tom, či tento pragmatický prístup k morálnemu diskurzu obstojí, však nechcem na tomto mieste polemizovať. Domnievam sa totiž, že problémy možno nájsť už v predpokladoch, na ktorých uvedená pozícia etického fikcionalizmu spočíva. Tieto problémy, podľa môjho názoru, spočívajú v tom, že vzťah medzi evolúciou a morálnymi presvedčeniami nie je taký priamočiary, ako to etický fikcionalizmus Richarda Joycea predpokladá.

Ako som už uviedol, evolúcia podľa Joycea môže slúžiť ako vysvetlenie toho, prečo máme tendenciu nadobúdať nepravdivé morálne presvedčenia. Bolo by však chybou vplyv evolúcie na podobu našich morálnych presvedčení preceňovať. Nemali by sme zabúdať na to, že evolúcia priamo nespôsobila, že nejaký čin morálne schvaľujeme alebo odsudzujeme. Evolučný proces v prvom rade spôsobil, že je náš mozog dostatočne vyspelý na to, aby sme mohli nejaké morálne presvedčenia nadobúdať. V druhom rade sformoval naše mozgy tak, že v nás niektoré činy majú tendenciu vyvolávať silné emócie. Máme napríklad tendenciu pociťovať hnev, keď nám niekto niečo ukradne, alebo hanbu, keď nás niekto prichytí pri tom, ako niečo kradneme. Avšak zo všetkého najdôležitejšie je, že proces prírodného výberu taktiež viedol k tomu, že vďaka našim mozgom dokážeme o vlastných emocionálnych predispozíciách a morálnych presvedčeniach premýšľať. Dokážeme sa rozhodnúť, ktoré morálne presvedčenia budeme zastávať.

Christine Korsgaard, ktorá poukazuje na schopnosť podrobiť vlastné morálne presvedčenia reflexii, túto schopnosť označuje termínom *normative self-government*.³⁰ Táto

²⁷ JOYCE, R.: *The Myth of Morality*, s. 185.

²⁸ JOYCE, R.: *The Myth of Morality*, s. 187.

²⁹ JOYCE, R.: *The Myth of Morality*, s. 180.

³⁰ KORSGAARD, C.: *Reflections on the Evolution of Morality*, s. 2. Netrúfam si ponúknuť vlastný slovenský preklad tohto technického termínu.

schopnosť nám podľa nej umožňuje premýšľať o tom, akí by sme mali byť a čo by sme mali robiť, inými slovami hľadať zdôvodnenie v prospech alebo neprospech vlastných činov.³¹ Uvádza, že „my, ako racionálne bytosti, sme si vedomí našich normatívnych postojov. Uvedomujeme si, že určité veci chceme, určitých vecí sa bojíme, určité veci milujeme, v určité veci veríme, atď... A vtedy, keď si uvedomíme vplyv týchto faktorov na naše konanie, môžeme sa rozhodnúť, či sa nimi necháme ovplyvniť alebo nie“.³² Podľa Korsgaardovej teda disponujeme schopnosťou vytvoriť si vlastnú predstavu o tom, akí by sme po morálnej stránke mali byť, inak povedané, disponujeme schopnosťou vytvoriť si vlastný morálny ideál.³³ Dôležité je, že tento ideál môže byť v rozpore s našimi evolučne danými emocionálnymi predispozíciami. Ako výstižný príklad môžeme uviesť, že náboženské a morálne systémy mnohých kultúr preferujú celibát a asketický spôsob života. Nepochybne, evolučne podmienený pud rozmnožovať sa je jeden z najsilnejších, no napriek tomu mnohé kultúry dospeli k názoru, že je vhodné ho z rôznych dôvodov potlačiť.

Chcem poukázať na to, že ak je uvedený popis aspoň približne pravdivý a naozaj disponujeme schopnosťou vytvoriť si vlastný morálny ideál, vypovedajúci o tom, čo je podľa nás z morálneho hľadiska správne, tak to podľa môjho názoru predstavuje pre pozíciu Richarda Joycea problém. Ako som už uviedol, Joyce uvádza, že pomocou evolúcie dokážeme vysvetliť, prečo vytvárame morálne presvedčenia, hoci im neodpovedajú žiadne objektívne existujúce etické fakty. No z predchádzajúcich odsekov vyplýva, že rozhodujúcim faktorom, vďaka ktorému morálnymi presvedčeniami disponujeme, nemusí byť evolúcia, ale naše rozhodnutia. Pre Joycea je však horšie, že to, že evolučný proces nie je rozhodujúcim faktorom toho, že morálnymi presvedčeniami disponujeme, v konečnom dôsledku tvrdí aj on. V rámci svojej pozície etického fikcionalizmu totiž navrhuje pristupovať k našim morálnym presvedčeniam ako k pravdivým, hoci vieme, že pravdivé nie sú. Aj Joyce teda predpokladá, že disponujeme schopnosťou podrobiť vlastné morálne presvedčenia určitej reflexii a rozhodnúť sa, či ich vôbec budeme zastávať. V opačnom prípade by návrh pristupovať k našim morálnym presvedčeniam ako k pravdivým napriek ich nepravdivosti nedával zmysel.

Záver

Vplyv evolučných procesov na našu morálku je v posledných desaťročiach oprávnené značne diskutovanou témou. Primeraný rozsah príspevku umožňoval preskúmať len jeden z mnohých výhonkov tejto veľkej diskusie, a to provokatívnu pozíciu etického fikcionalizmu Richarda Joycea. Ako možný problém Joyceovho etického fikcionalizmu sme identifikovali, že predpokladá dvojaký vzťah medzi procesom evolúcie a našimi morálnymi presvedčeniami.

³¹ KORSGAARD, C.: *Reflections on the Evolution of Morality*, s. 16.

³² KORSGAARD, C.: *Reflections on the Evolution of Morality*, s. 18.

³³ To, či touto schopnosťou disponujú iba ľudia alebo aj niektoré zvieratá, sa stalo diskutovanou otázkou. Pre nás je však dôležité, že touto schopnosťou disponujeme a nie to, že ju prípadne zdieľame aj s niektorými zvieratami. K tejto diskusii možno pozrieť článok JAROŠ, Filip, ŠRŮTKOVÁ, Adela: *Evoluční etika Franse de Waala a její filozofické reflexe*. In: *Filosofie dnes*, tom. 9, vol. 1, 2017, 52-70.

Raz je tento vzťah determinačný, a to vtedy, keď využíva evolúciu na to, aby vysvetlil, prečo nadobúdame morálne presvedčenia napriek tomu, že sú všetky nepravdivé. Inokedy tento vzťah determinačný nie je, a to vtedy, keď Joyce predpokladá, že naše morálne presvedčenia možno podrobiť reflexii a rozhodnúť sa, či vôbec nejaké morálne presvedčenia budeme zastávať.

Literatúra

- AXELROD, Robert: Effective Choice in the Prisoner's Dilemma. In: *The Journal of Conflict Resolution*, tom. 24, vol. 1, 1980, 3-25. DOI: <https://doi.org/10.1177/002200278002400101>
- GREENE, Joshua: *Moral Tribes. Emotion Reasons and the Gap Between Us and Them*. New York: Penguin Press, 2013.
- HŘÍBEK, Tomáš: Evoluce morálky. In: *Z evolučního hlediska. Pojem evoluce v současné filosofii*. Zost. Havlík, Vladimír, Hříbek, Tomáš (et al.), Praha: Filosofia, 2011, s. 171- 206.
- HŘÍBEK, Tomáš: Darwinistická metaetika. In: *Přístupy k etice III*. zost. Jirsa, Jakub (et. al.), Praha: Filosofia, 2016, s. 297-343.
- JAROŠ, Filip, ŠRŮTKOVÁ, Adela: Evoluční etika Franse de Waala a její filozofické reflexe. In: *Filosofie dnes*, tom. 9, vol. 1, 2017, 52-70. DOI: <https://doi.org/10.26806/fd.v9i1.231>
- JOYCE, Richard: *The Myth of Morality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511487101>
- JOYCE, Richard: *The Evolution of Morality*. Cambridge; London: The MIT Press. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/2880.001.0001>
- KALDERON, Mark: *Moral Fictionalism*. Oxford: Oxford University Press, 2005. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199275977.001.0001
- KORSGAARD, Christine: Reflections on the Evolution of Morality, In: *The Amherst Lecture in Philosophy*, tom. 5, 2010, s. 1-29.
- MACKIE, John: *Ethics. Inventing Right and Wrong*. Penguin Books, 1977.
- PEREGRIN, Jaroslav: *Člověk a pravidla*. Praha: Dokořán, 2011.
- PLAŠIENKOVÁ, Zlatica – KMEŤOVÁ, Kristína: K problematike evolučného základu morálky: medzi vedou a filozofiou. In: *Medzi vedou a morálkou. Perspektívy naturalizmu*. zost. Szapuová, Mariana, Nuhlíček, Martin (et. al.), Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, 192-211.
- RIDLEY, Matt. *Původ cnosti. O evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Praha: Portál, 2001.
- STREET, Sharon: A Darwinian Dilemma for Realist Theories of Value. In: *Philosophical Studies*. tom. 127, vol. 1, 2016, s. 109 – 166. DOI: 10.1007/s11098-005-1726-6
- TVRDÝ, Filip: *Nesnáze introspekce. Svoboda rozhodování a morální jednání z pohledu filozofie a vědy*. Praha: Togga, 2015.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0122.